

Magyar–német (TKA–DAAD) kutatócsere projekt Záró beszámoló

A projekt adatai:

Nyilvántartási szám: 73125

Projektcím: Az irodalomtudomány gyakorlata. Digitális fordulat és társadalmi
hasznosság

Magyar projektvezető neve: Dr. Kelemen Pál

Magyar intézmény neve: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar

Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet

Német projektvezető neve: Prof. Dr. Nicolas Pethes

Német intézmény neve: Universität zu Köln, Institut für deutsche Sprache und Literatur I,
Neuere Deutsche Literaturwissenschaft

Támogatási időszak: 2016–2017

A. A projektidőszakban elvégzett munka összefoglalása (max. 2 oldal)

A projekt keretei között, a pályázatban vállaltaknak megfelelően, összesen 4 találkozóra került sor: az első workshopra 2016 májusában Budapesten („Philology Between Paperwork and Computation”), a második workshopra 2016 novemberében Kölnben („From 'distant reading' to 'the collaboratory'”), egy konferenciára 2017 májusában szintén Kölnben („Philology in the Making”), végül a harmadik, záró workshopra 2017 novemberében Budapesten („The Philology and the Digital”). Beszámolni nem csak az ezeken a találkozókön végzett és általunk már nyilvánossá, vagyis a tudományos közösségek számára láthatóvá tett munkáról tudok, hanem arról a munkáról is, amelyet e workshopok megvalósítása „körül” és ezek következményeképp a tudományos élet számára egyelőre még láthatatlan módon végzünk és a kutatás témájában a projekt futamidején túl is végzni fogunk. A projekt gyakorlati értelemben vett eddigi eredményeit a (B) pontban részletezem. Ebben a pontban a közös kutatás *formáit* és **tartalmi vonatkozásait** mutatom be TALÁLKOZÓNKÉNTI bontásban.

Az ELSŐ VORKSHOPON egymás munkáival *kutatási és disszertációs projektbemutatók* formájában ismerkedtünk. Ezek során tárgyaltunk (1) kiadásfilológiai problémákat, mégpedig az ún. „írás-jelenetek” kapcsán. A doktoranduszok disszertációs témáinak közös vitája során e problémákat egy-egy konkrét szövegkorpusz vonatkozásában tárgyaltuk. A (2) digitális bölcsészet egyik alapkérdéséhez, a mennyiség és az elrendezés kérdéséhez kapcsolódó referátumokban láthatóvá vált, milyen gyakorlatlani tudást rejtenek magukban a szépirodalmi szövegek. A különböző írás- és olvasás-jelenetek rekonstrukciója megvilágította az (3) eredetiség/innováció és a

reprodukció/mindennapiság, valamint az (4) irodalomtudományos gyakorlat és elméletalkotás történetileg változó viszonyait. A klasszika-filológiai előadások különösen hasznosak voltak az (5) analóg és digitális elemző és értelmező eljárások szembeállításának és összehasonlításának tekintetében. Néhány vonatkozó alapszöveg *szeminárium keretében* folytatott vitái során kerültek szóba (6) a filológiai munka intézmény- és médiatörténeti kontextusai. Az első találkozó része volt *két nyilvános előadás*. Nicolas Pethes az irodalomtudományban egyre inkább alkalmazott (7) Bruno Latour-féle cselekvő-hálózat-elmélet alkalmazási lehetőségeiről beszélt, Torsten Hahn előadása pedig a (8) kommunikációs innovációk gazdaságtörténeti és hatalomtechnikai vetületeit vette számba.

A MÁSODIK WORKSHOP nagyrészt az első találkozó koreográfiáját követte. *Két nyilvános előadás* keretében Vaderna Gábor (9) a szövegek mikro- és makroelemzésének hagyományát vizsgálta a digitális „távoli olvasás” és az analóg „szoros olvasás” közötti hasonlóságokat és különbségeket számba véve, Tamás Ábel pedig egy elveszett Catullus-sor kapcsán beszélt (10) a klasszikus szövegek emendálási gyakorlatairól és a klasszikus szövegek által megtestesített „együttműködéses szerzőségről”. A kölni Cologne Center for E-Humanitiesben tett látogatás alkalmával (11) a kanonizált irodalmi szövegek digitalizálásának gyakorlati problémáival ismerkedünk meg: digitális adatfeldolgozási, modellálási és vizualizációs stratégiákkal. A *problémafölvető referátumok és szövegolvasó szemináriumok* a digitális bölcsészeti alapproblémák azonosításának és gyakorlattani leírásának, valamint a szakirodalom rendszerezésének szolgálatában álltak. Tárgyaltuk a (12) a kutatási infrastruktúra jelentőségét és változásait a természettudományokban és a bölcsészletben, (13) a filológiai munka régi-új helyszíneit és gyakorlatait, mint pl. a laboratórium („DH-Lab”), (14) a „kollaboratív” munka és szerzőség irodalomtudományos elméleteit, (15) a filológiai munka elemi műveleteit, mint pl. az összehasonlítás, a kommentálás vagy a historizálás, (16) a filológiai munka és a mindennapi számítógéphasználat metszéspontjait, mint pl. a „digitális nyomrögzítés” technikái, valamint a (17) professzionális és laikus olvasás gyakorlataiban végbemenő változásokat a digitális korban.

A KONFERENCIÁN elsősorban a tudományos együttműködés új formáját gyakoroltuk be. *Konferenciaelőadások és a hozzájuk kapcsolódó viták* formájában tárgyaltunk már azonosított problémákat és már feltett kérdéseket, miközben néhány új tárgyterületet is feltártunk. Többek között a (18) kutatási infrastruktúra változásainak hatását a tudományos elméletalkotásra és a tudományos figyelem alakulására, a (19) papír és a papírlapú médiumok szerepére, valamint a kézirat státuszának változására a digitális szövegalkotás feltételei mellett, az (20) adatbázisok használatának kihatására a tudományos olvasásra és a történeti sajtókutatás módszereire, valamint a (21) a kiadói szerkesztési folyamatok változására a digitális eszközök alkalmazásának köszönhetően.

A HARMADIK, ZÁRÓ WORKSHOP sem elsősorban a digitális bölcsészeti kutatás új tárgyterületeinek feltárásáról és a gyakorlattani megfigyelések rendszerezéséről szólt, hanem megintcsak a kutatás az előző találkozókon addig nem gyakorolt formáinak a begyakorlásáról. A találkozó célja ugyanis a tervezett közös publikációk előkészítése (erről részletesebben a [B] pontban), vagyis *készre írt vagy egyelőre még vázlatos, de egymásnak előre körbeküldött tanulmányok megvitatása* volt. A találkozó nem csak az egyes tanulmányok kritikai olvasatát célozta, hanem a készülő írások tartalmi és formai összehangolását, hogy a kiadandó kötetek egyes fejezetei minél szervezesebben kapcsolódjanak egymáshoz.

B. A közös projekt eredményei (max. 2 oldal)

A workshopok alapvetően meghívásos alapon működtek. Nem kizárólag a pályázatban nevesített szereplők vettek részt rajtuk – ezt így is terveztük –, hanem célzottan hívtunk meg további résztvevőket és diszcutánsokat. A meghívott résztvevőkről a honlapunkon lehet tájékozódni (ld. alább). A meghívások célja az volt, hogy minél inkább kompatibilissé tegyük a kölni és budapesti tudománytörténeti kutatást a digital humanities napi gyakorlatával, és hogy a projektet, valamint annak résztvevőit minél jobban bekepcsoljuk a digitális bölcsészet kutatási hálózatába (networking). Az első 2 workshopnak volt egy nyilvános része is, amelyek 2–2 nagyelőadásból állnak. Ezeket külön eseményként (saját plakáton, saját hírként) hirdettünk meg.

A projekt nemzetközi láthatóságát és belső kommunikációját biztosítandó létrehoztunk egy angol nyelvű honlapot (www.practicesofliterarystudies.wordpress.com). Ez nemcsak dokumentálja a projekthez kapcsolódó eseményeket (programok, plakátok, meghívott résztvevők, szöveggyűjtemények, hand-outok, fotók), hanem a kutatás résztvevői és meghívott vendégei számára kutatási infrastruktúraként is szolgál. A jelszóval védett terület („project materials”) a szakirodalom megosztásán túl egy folyamatosan frissülő bibliográfiát is tartalmaz a digitális bölcsészet irodalmáról, és különösen hasznosnak bizonyul a közös publikációk tervezése és megvalósítása során: itt szervezzük és tesszük láthatóvá egy közös munkafelületen a közös publikációk egyes munkafázisait (az írást, a szerkesztést, a tartalmi- és nyelvi lektorást).

A közös publikációk ötlete menet közben, főleg a konferencia sikerén felbuzdulva, született meg. Tervezünk egy angol nyelvű és vele párhuzamosan egy magyar nyelvű kötetet. A kötetek tartalmilag azonosak lesznek (a projekt nevesített résztvevőin kívül néhány meghívott szerző is szerepel majd bennük), kiállításukat tekintve azonban különbözni fognak. Mind a két kötetet – ez eltérés az eddigi tervektől – nyomtatott formában kívánjuk megjelentetni. Az angol kötet kapcsán felvettük a kapcsolatot a de Gruyter, a Transcript és a Metzler kiadókkal, a magyar kötet kiadására szándéknnyilatkozatot kaptunk a Kijárat Kiadótól. Amíg az angol kötet a nagy nemzetközi kiadók formai szabványai szerint fog elkészülni, addig a magyar kötetet egyfajta „könyvészeti artefaktumként” képzeljük el, vagyis egy olyan könyvtárgyat szertenénk létrehozni, amely nem csak a tartalmát tekintve, de magában a kiállításában is megjeleníti a nyomtatott és elektronikus szövegek közötti hasonlóságokat és különbségeket.

Kevésbé látványos eredmény, hogy a kutatás témájába vágó, utóbbi időben készült magyar nyelvű anyagokból többet lefordítottuk németre és/vagy angolra, és előkészületeket tettünk ezek publikálására. (Ezek közé az anyagok közé tartoznak pl. a „Metafilológia 1–2” kötetek előszavai, a Filológiai Közöny folyóirat „Mindennapi filológia” c. számának előszava, valamint további magyar nyelvű pályázati anyagok.)

2016 áprilisában részt vettem a kölni „Paperless Culture?” című workshopon, amely egyrészt előkészítette a májusi workshopot, másrészt ez volt az első lépés annak az ERC Advanced pályázatnak az elkészítésében, amelynek témája/felépítése – amint azt a pályázatban jeleztük – a jelen DAAD-projekt keretei között és eredményeképp válik majd véglegessé. A kölni partner által beadott ERC pályázat sajnos eredménytelen maradt. Viszont a 2016 májusában a kölni CCEH-ben tett látogatásunk során olyan kapcsolatok alakultak ki, amelyek jelen kutatás témájának folytatását tehetik lehetővé: az időközben az ELTE-n megalakult Digitális Bölcsészeti Központ (<http://elte-dh.hu>) valamint a kölni CCEH közös projekt indításában gondolkodik, amely pályázatnak folyó

projektünk szinte minden munkatársa résztvevője lesz. Jelen projekt nélkül ez a szakmai kapcsolat nem alakulhatott volna ki.

Mindeközben a kutatás hazai beágyazódását elősegítendő többféleképp is igyekeztünk a projekt publicitását növelni. Az ELTE honlapján részletes híradás jelent meg az induló projektről (<https://www.elte.hu/content/digitalizalodo-irodalomtudomany.t.5855>), a budapesti workshopok bekerült az ELTE BTK eseménynaptárába, a pályázat munkatervét hozzáférhetővé tettük az Összehasonlító Irodalom- és Kultúratudományi Tanszék honlapján (www.compara.hu), a kölni konferenciát meghirdettük a H-Germanistik hírlevélben (<https://networks.h-net.org/node/79435/discussions/179892/konf-philology-making-k%C3%B6ln-2205-24052017>), a két kölni találkozóról pedig *konferencia beszámoló* formájában írásokat jelentettünk meg a „Műút” folyóirat online kiadásában (<http://www.muut.hu/?p=22485>, <http://www.muut.hu/?p=25150>).

További sikerként könyveljük el, hogy a projektbe bekapcsolódott Dr. Julia Nantke (Wuppertali Egyetem), aki a wuppertali „Dokument – Text – Edition” c. projekt (<https://www.editionen.uni-wuppertal.de>) alkalmazásában áll. Közvetítésével lehetőség nyílt arra, hogy – a közös projekt lejárta után – a budapesti és kölni kollégák bekapcsolódjanak a wuppertali munkába is.

C. Az együttműködés további szempontjai: (max. 3 oldal)

1. Mennyiben alapulnak a projekt elért eredményei a német–magyar együttműködésen?

A projekt több célt tűzött ki: a két egyetemen dolgozó kutatók és doktoranduszok filológiatörténeti és –elméleti szempontból releváns munkáinak kölcsönös megismerését, azok közös továbbfejlesztését, az együttműködésen alapuló tudományos gyakorlatok elsajátítását és reflektálását, valamint a digitális bölcsészettudomány módszereinek föltérképezését. Úgy gondolom, e célkitűzéseket teljesítettük. Kölcsönösen megismerkedtünk a folyó egyéni kutatásokkal, gyakoroltuk az együttműködéses kutatás különböző formáit, reflexió alá vontuk az ilyen kutatások egyes gyakorlatait és műveleteit és azonosítottuk a digitális bölcsészet legfontosabb kérdéseit/problémáit. A digitális feltételek mellett végzett irodalomtudományos gyakorlatok leírásához és rendszerezéséhez a kölni munkatársak által képviselt rendszerelméleti és ún. „cselekvő–hálózat–elméleti” pozíciók kombinálása a budapesti résztvevők ún. „gyakorlattani” és filológiai történeti megközelítésével egyértelműen gyümölcsözőnek mutatkozott. Jelenleg úgy látjuk, a tervezett közös publikációk várható eredményei nem jöhettek volna létre egyéni kutatási projektek formájában.

2. Hogyan befolyásolta a támogatás a projekt előmenetelét?

A kétéves támogatási keret a kiegészítő források bevonásával lehetővé tette minden vállalt program pont végrehajtását (doktoranduszcsere, vendégoktatást, workshop–üléseket, konferenciát). Az útiköltség–térítések fedezték az utazások költségeit, a napidíjak legnagyobb részét a szállásra kellett fordítanunk.

3. Hogyan csatlakozott a második évi munka az első év eredményeihez?

A második évben leginkább a tudományos kutatás új formáira helyeztük a hangsúlyt, a kutatás a tartalmát tekintve azonos maradt: a digitális bölcsészet és az analóg irodalomtudomány gyakorlatainak kategorizálása, leírása és összehasonlítása. Amíg az első évben a workshop-előadások formájában folytatott tematikus feltáráson volt a hangsúly, addig a második évben a kutatás „szigorúbb” formái felé fordultunk, a konferenciaelőadás és a tanulmányírás felé. Az a tudományelméleti és –történeti tudás, amelyet az első két workshopon tájékozódásképp felhalmoztunk, konkrét formát öltött. A második évi munka majd a projekt futamidején túl hozza meg igazi gyümölcseit: a két tanulmánykötetet. Jelenleg a kutatócsoport munkatársai a tanulmányaik véglegesítésén dolgoznak, míg a projektvezetők már elkészült tanulmányok szerkesztési és lektorálási munkáit is megkezdték.

4. Milyen szempontból volt jelentős a projekt a fiatal kutatók tapasztalatszerzése, szakmai fejlődése szempontjából?

A magyar résztvevők (nem csak a doktoranduszok) megismerkedhettek a német irodalomelméleti gondolkodásban egyre inkább teret hódító ún. cselekvő-hálózat-elmélettel, valamint elmélyülhettek elsősorban a rendszerelméleti irányzatban. A német résztvevők megismerték az eddigi magyar kutatások történeti eredményeit, valamint a tudományos gyakorlatban alapvető elméleti belátásait. Meglátásom szerint a német doktori projektek (pl. Coch és Kleinwächter) történeti anyagokkal gazdagodtak az együttműködés során, míg a magyar projektek (Tóth-Czifra, Rung) a kurrens elméleti szakirodalmak terén gazdagodtak.

Gyakorlati szempontból a német és angol nyelvű prezentációs és diszkussziós lehetőségek (szeminárium, problémafölvető referátum, nagyelőadás, projektbemutató, konferenciaelőadás, szerkesztőségi ülés) mind az irodalomtudomány művelésének különböző nyelveit és formáit voltak hivatottak begyakoroltatni. Mindeközben a reflexió tárgyaivá is váltak. Különösen tanulságos volt a klasszika-filológiai munkamódszerek konfrontálása az irodalomelméleti megközelítésekkel, amely t.k. arra az alapvető jelenségre hívta fel a figyelmünket, hogy az ún. „együttműködéses formák”, amelyek a digitális bölcsészeti munkavégzés alapjait jelentik bölcsész és technikus/informatikus között, hasonló problémákat vetnek fel évtizedek óta bölcsész és bölcsész között is.

A PhD hallgatók számára a karrierjük szempontjából elsősorban nemzetközi workshop/konferencia-részvétel lehetőségét jelentette a projekt. Megemlíteném, hogy a projektben végzett kiváló munkája eredményeképp Vásári Melinda sikeres ÚNKP-pályázatot adott be „digitális nyomrögzítés” témakörében, és a nemrég alakult ELTE DH Centrum fel is vette munkatársának. Az eredeti tervektől eltérően – a projekt iránti érdeklődés függvényében – MA-s hallgatókat is (pl. Gregor Lillát) bevontunk a közös munkába. Szemes Botond MA-s hallgató írta a konferenciabeszámolókat, ugyanez a hallgató MA-s szakdolgozatát a „szoros-” és „távoli olvasás”-ból írja.

5. Sorolja fel azokat a hazai vagy külföldi tudományos közleményeket és publikációkat, amelyek az együttműködés eredményeként jelentek meg!

A 2016 áprilisában, Kölnben rendezett előkészítő, „Paperless Culture?” című workshop eredményeit Nicolas Pethes és Marcus Krause közös, „Science in Action” c. cikke foglalja össze a „DVjs” folyóirat 2017/1-es számában.

Kelemen Pál „Der Weg zur Praxis. Forschungsbericht mit Problemskizze zur philologischen Praxisforschung“ című írása, amely összefoglalja a 2011–2017 közötti budapesti filológia-történeti- és elméleti munkákat, a „Geschichte der Germanistik” c. folyóirat 2018-as kötetében fog megjelenni.

Tamás Ábel „Das Philologisch-Erhabene” c. novemberi nagyelőadásának tanulmányváltozata egy magyar nyelvű líraelméleti tanulmánykötetben (szerk. Lénárt T. / Kulcsár-Szabó Z., Bp., Ráció, 2017) kerül publikálásra.

Nicolas Pethesnek két vonatkozó tanulmánya jelent meg a projekthez kapcsolódóan („Thesaurus Casuum? Quantitative und qualitative Zugänge zum Deutschen Novellenschatz als Fallsammlung”, LiLi 2017/1; „Actor–Network–Philology? Papierarbeit als Schreibszene und Vorwegnahme quantitativer Methoden bei Jean Paul”, in: F. Balke / R. Gaderer (szerk.): Medienphilologie, Göttingen, Wallstein 2017).

Ezen kívül a már említett írások tájékoztatták a magyar közönséget a projekt eredményeiről (az ELTE honlapján szereplő híradás és Szemes Botond beszámolója.)

A két általam legfontosabbnak tartott publikáció, vagyis az angol és a magyar nyelvű tanulmánykötet, egyelőre megjelenés alatt áll (lásd fent a [B] pontot).

6. Milyen akadályokat vagy problémákat érzékelt a projekt végrehajtása során?

Sem a TKA, sem a DAAD vonatkozásában nem érzékeltünk problémákat. Mind a budapesti, mind a kölni támogatás zökkenőmentesen és bürokráciamentesen zajlott. A TKA-nak különösen hálásak vagyunk az ügyintézés rugalmasságáért.

Ami a vállalt egyéb, intézményi források bevonását illeti, ott a magyar oldalon a vártnál nagyobb nehézségeink támadtak. Végül az ELTE HÖK pénzügyi, valamint a PIM és a Három Holló kávézó természetbeni támogatásával – némi kreativitást nem nélkülözve – át tudtuk hidalni a pénzszüke okozta szervezési/infrastrukturális nehézségeket.

7. Mi a legjelentősebb szakmai eredmény, amit kiemelne a projektegységműködés kapcsán?

Ez a projekt nem csak azt a szakmai célt tűzte ki, hogy feltérképezze a tudománytörténet-írás aktuális módszereit és lehetőségeit, valamint a digitális kutatási infrastruktúrában rejlő potenciált az irodalomtudományok számára. Az is kiemelt, gyakorlati célja volt, hogy a szóban forgó tudományos gyakorlatokat tudatosítsa, reflektálttá tegye, és ezen keresztül fejlessze a nemzetközi együttműködésen alapuló és digitális környezetben folyó kutatások végrehajtásához szükséges készségeket. Úgy gondolom, ezen a közvetlenül láthatóvá nem tehető eredményeket hozó, inkább

a résztvevők tudományos szocializációját, mintsem nyilvános tudományos alkotásokat érintő területen jól teljesítettünk.

A kutatás különböző formáinak begyakoroltatásán kívül kézzelfogható eredményekkel is szolgálhatunk. A már megjelent és megjelenés alatt levő publikációkhoz lásd az 5. pontot. Ezek közül a legjelentősebbek a 2017-es kölni nemzetközi konferencia volt, valamint a 2018-ban megjelenő angol és magyar nyelvű tanulmánykötetek lesznek.

8. Van-e olyan javaslat, amivel módosítaná a pályázati felhívás és végrehajtás szempontjait a jövőre nézve?

Nincs.

Kelt: Budapest, 2017. december 8.

Dr. Kelemen Pál, egy. adj.
ELTE BTK MIKti ÖH TSZ